

Икономика и знание

(част 1)

Фридрих фон Хайек¹

1

Двусмислието в заглавието на тази статия не е случайно. Основният ѝ предмет, разбира се, ролята, която имат в икономическия анализ, предположенията и твърденията за знанието, достойние на различни членове на обществото. Но това, разбира се, е свързано с един друг въпрос, който може да бъде обсъден под същото заглавие – въпросът за това, доколко формалният икономически анализ носи някакво знание за това, което се случва в реалния свят. Всъщност, моето основно твърдение ще бъде, че тавтологиите, от каквито по същество се състои формалният равновесен анализ в икономиката, могат да се превърнат в предположения, казващи ни нещо за причинно-следствените връзки в реалния свят, доколкото сме способни да запълним тези формални предположения с определени съждения за начина на придобиване и предаване на знание. Накратко, ще поддържам тезата, че емпиричният елемент на икономическата теория – единственият, който се занимава не само с теоретичните последици, но и с причините и следствията, и поради това стига до изводи, които по всяка вероятност подлежат на проверка за истинност² – се състои от предположения за придобиването на знание.

Може би трябва да започна с припомнянето на един интересен факт – голям брой опити в различни области бяха направени с цел да се държи теоретичното изследване далеч от границите на традиционния равновесен анализ, и резултатът бързо показа, че допусканията, които правим по отношение на различни поводи, са, ако не изцяло, то поне по отношение на предвижданията, тъждествени на направените от мен допускания. Мисля че областта, в която, както би трябвало да се очаква, обсъждането на допусканията, свързани с предвиждане, предизвика първоначално повече внимание, е теорията на риска.³ Работата на Франк Х. Найт в тази връзка има дълбоко влияние дори и извън тази особена област. Не много по-късно направените по повод предвиждането допускания доказаха, че те са от фундаментално значение за решаването на загадките на теорията на несъвършената конкуренция, както и на въпросите за дуополите и олигополите. Оттогава насам стана очевидно, че когато се разглеждат на “по-динамичните” проблеми на парите и индустриалните колебания, допусканията, свързани с предвиждане и “предчувствия”, имат също толкова централна роля. По-специално това се отнася за понятията, пренесени в тези области от чистия равновесен анализ, като например, равновесният лихвения процент, които могат да бъдат правилно определени единствено в термините на допусканията, свързани с предвиждането. Положението тук изглежда такова, че преди да обясним защо хората грешат, трябва първо да изясним, защо винаги трябва да са прави.

Като цяло, изглежда сме достигнали до положението, при което всички разбираме, че понятието за равновесие само по себе си може ясно и точно да бъде определено чрез термините на допусканията, свързани с предвиждането, макар все още може не всички да са съгласни какво точно представляват самите тези съществени допускания. С този въпрос ще се занима по-късно. За момента грижата ми е само да покажа, че на сегашния кръстопът, независимо дали което искаме да определим границите на икономическата статика или да излезем извън нея, не можем да избягаме от дразнещия

---

¹ Уводни реч на председателя при откриване на заседанието на Лондонския икономически клуб, 10 ноември 1936 г.; превод по: *Economica*, vol. IV, p. 33-54.

² Или по-скоро – на фалшификация (срв.: K.R. Popper, *Logik der Forschung*, Wien, 1935, passim).

³ Едно по пълно изследване на процеса, с който постепенно значимостта на предчувствията бе въведена в икономическия анализ, би трябвало да започни с работата на Ъруин Фишер *Оценяване и интерес* (1896)

проблем за точното място, което допусканията свързани с предвиждането трябва да заемат в нашите разсъждения. Може ли това място да бъде просто една случайност? Както вече предположих, причината за това е, че тук трябва да се занимаваме единствено с един специален аспект на доста по-обширен въпрос, на който е трябвало да обърнем внимание на един по-ранен етап. Въпроси, съществено близки до споменатите, възникват веднага щом се опитаме да приложим системата на тавтологиите – онази редица от изказвания, приемани за необходимо верни, защото са просто трансформация от допусканията, от които започваме, и които изграждат основното съдържание на равновесния анализ – към едно общество, изградено от независими личности. Дълго време чувствах, че самото понятието за равновесие и методите, прилагани в чистия анализ имат ясно значение само когато се придържат към анализа на действията на отделната личност и че ние преминаваме в една различна сфера и незабелязано привнасяме нов елемент с различен от цялото характер, когато обясняваме взаимодействието между много различни индивиди.

Убеден съм, че много хора гледат с безпокойство и недоверие на цялата тенденция, присъща на съвременния равновесен анализ, да превръща на икономиката в раздел на чистата логика, в сбор от самоочевидни изказвания, които, както математиката и геометрията, са предмет единствено на проверката за вътрешна съвместимост. Но изглежда, че ако този процес е прокаран достатъчно далеч, той съдържа в себе си своята собствена поправка. Когато дестилираме от разсъжденията си за фактите на стопанския живот онези отделни части, които са истинно априори, ние не само изолираме един елемент на разсъжденията си като един вид чиста логика на избора в цялата ѝ чистота, но също изолираме и изтъкваме важността на друг елемент, който е бил доста пренебрегван. Моята критика към скорошните тенденции да се превърне икономическата теория във все по-формална наука не е за това, че те са отишли твърде далеч, а затова, че не са напреднали достатъчно, за да се обособи този дял от логиката и да се възстанови полагащото се място на изследването на причинно-следствените процеси чрез използване на формалната икономическа теория като инструмент по същия начин, както се използва математиката.

2

Преди да докажа убеждението си, че тавтологичните твърдения на чистия равновесен анализ не могат да бъдат пряко приложени за обяснение на обществени отношения, първо трябва да покажа, че понятието за равновесие *има* ясно значение, ако е приложено към действията на отделния човек, както и да покажа, какво е това значение. Срещу моето становище може да се изтъкне аргумента, че понятието равновесие не означава нищо, защото, ако някой иска да го приложи, всеки би могъл да каже, че отделно взетият човек винаги е в равновесие. Но последното твърдение, макар и да е трюизъм, не показва нищо друго, освен типично погрешния начин за използване на понятието равновесие. Това, което има значение, е не дали човекът като такъв е или не е в равновесие, а кое от неговите действия стои в равновесни отношения към всяко друго. Всички изказвания на равновесния анализ като например това, че относителната стойност отговаря на относителни разходи, или пък отделният човек ще изравни пределните ползи от всеки един фактор при различната му употреба, са твърдения, отнасящи се за отношения между действия. За действията на човека може да се каже, че са в равновесие дотолкова, доколкото те могат да бъдат разбрани като част от един план. Само ако случаят е такъв, само ако по отношение на всички тези действия е било взето решение в един и същ момент и при вземане предвид на едни и същи обстоятелства, само тогава биха имали някакво приложение нашите твърдения за техните взаимни връзки, които извеждаме от нашите допускания относно знанието и вкусовете на този човек. Важно е да се помни, че така наречените “данни”, от които ние тръгваме в този вид анализ, са всички факти (с изключение на личните вкусове), дадени на въпросния човек, нещата, за които този човек знае, че съществуват (или той вярва, че са му известни), а не са обективните факти в точния смисъл на думата. Това е

така, само защото твърденията, които извеждаме, са необходимо валидни априори и защото така ние запазваме последователността на аргумента.⁴

Двата основни извода от тези съображения са – първо, че доколкото съществуват равновесни отношения между последователните действия на даден човек, те са част от изпълнението на един и същ план, всяка промяна в съответното знание на този човек, тоест всяка промяна, която го води към промяна в неговия план, прекъсва отношението на равновесие между неговите действия, предприети преди и след промяната в неговото знание. С други думи, равновесното отношение обхваща само действията на човек през периода, в който очакванията му се сбъдват. И второ, доколкото равновесието е отношение между действия, а действията на един човек трябва по необходимост да се извършват последователно във времето, очевидно е, че отрязъкът от време е важен, за да се придаде на понятието за равновесие някакво значение. Това заслужава да бъде споменато, тъй като много икономисти се оказват неспособни да намерят място за времето в равновесния анализ и поради това ни внушават, че равновесието трябва да се възприема като безвремие. На мен това твърдение ми изглежда безсмислено.

3

Сега, независимо от това, което казах преди за съмнителното значение на равновесния анализ, когато той се прилага в условия на конкурентно общество, аз, разбира се, не искам да отрека, че понятието бе първоначално въведено точно с цел да опише идеята за някакъв вид баланс между действията на различни индивиди. Всичко, което твърдах досега е, че смисълът, в който използваме понятието равновесие за описание на взаимозависимостта на различните действия на даден човек, не е непосредствено приемане на приложението му към отношенията между действията на различни хора. Въпросът в действителност е, каква е употребата на това понятие, когато говорим за равновесие по отношение на една конкурентна система.

Първият отговор, който изглежда би следвал от нашия подход, е, че равновесието в тази връзка съществува, ако действията на всички членове на обществото са изпълнение на съответните им индивидуални планове, които всеки е направил в началото на даден период от време. Но, когато продължим напред и се запитаем, какво точно предполага това, ни става ясно, че отговорът поражда повече затруднения отколкото нещо решава. Не съществува никаква особена трудност относно прилагането на понятието за равновесие към отделно взет човек или група хора (ръководена от един от тях), които действат за определен период според предварително приет план. В този случай не е необходимо планът да задоволява никакви особени критерии, за да бъде постижимо изпълнението му. Може, разбира се, той да се основава на погрешни допускания за външните факти и поради това вероятно ще трябва да се промени. Но винаги може да има набор от външни събития, които биха направили възможно изпълнението на плана така, както първоначално се е зародил.

Положението обаче е различно при планове, определени едновременно, но независимо един от друг, от много хора. В първия случай, за да се осъществят всички тези планове, е необходимо те да се основават на очакването на един и същ пакет от външни събития, докато, ако различни хора основават намеренията си на конфликтни очаквания, нито един сбор от външни събития не би могъл да направи възможно изпълнението на всички тези планове. И второ, в едно общество, основано на размяната, плановете в значителна степен ще се предизвикват действия, изискващи съответни действия на другите индивиди. Това означава, че плановете на различните хора трябва да бъдат съчетаеми по един особен начин, ако дори само се предполага, че

---

⁴ Срв. По-специално по този въпрос: Ludwig von Mises, *Grundprobleme der Nationaloeconomie*, (Jena, 1933), pp. 22 ff., 160 ff.

са всички те са състояние да бъдат изпълнени.⁵ Или да кажем същото по различен начин – след като някои данни, върху които която и да е личност гради плановете си, са очаквания, че други хора ще действат по даден начин, съществено за съгласуваността на различните плановете е, че плановете на един съдържат точно същите действия, които се включват в данните за плановете на другите.

При традиционното обосноваване на равновесния анализ част от този проблем очевидно ни убягва поради допускането, че данните, подредени във формата на разписания на търсенето чрез индивидуални вкусове и технологични факти, са еднакво дадени на всички индивиди и че действията им при еднакви предпоставки ще доведат до осъществяване на всички плановете и до адаптирането им един с друг. В действителност, както често се посочва, не така се преодоляват разликите, породени от факта, че действията на един човек са изходни данни за друг и че това включва до известна степен циркулярно разсъждение. Онова обаче, което засега изглежда отбягва на вниманието е, че цялата тази процедура създава едно объркване от много по-общ характер, спрямо което току що споменатото е просто един особен случай, докато объркването идва от двузначността на термина “дадено” [“datum”]. Данните, за които тук се предполага, че са обективни факти, еднакви за всички хора, очевидно не са същото нещо като данните, формирали отправната точка на тавтологичните преобразувания на Чистата логика на избора. Там думата ”данни” означава само и единствено онези факти, които са налице в съзнанието на действащия човек и само последващото субективно тълкуване на термина “дадено” прави онези изказвания необходимо истинни. “Datum” означава нещо дадено, известно на въпросната личност. Но в прехода от анализ на действието на отделния човек към анализа на ситуацията в едно общество, понятието претърпява скрита промяна в значението.

4

Объркването по повод понятието на думата “дадено” е в основата на толкова много наши трудности в тази област, че е необходимо да бъде разгледана малко по-подробно. Datum означава, разбира се, нещо дадено, но въпросът, който остава неразрешен и на който обществените науки могат да намерят два различни отговора е, *кому* тези факти се предполагат дадени. Икономистите, когато се сблъскат с този проблем, се опитват несъзнателно, противно на логиката, да подсигурят самите себе срещу чувството, че те не съвсем знаят кому са дадени тези факти, като наблягат на факта, че те са *били* дадени и дори използват такива плеоназми като “дадени данни”. Това обаче не дава отговор на въпроса, дали се предполага, че фактите са дадени наблюдаващия икономист или на хората, чиито действия той иска да обясни. И ако се има предвид последното, дали се допуска, че едни и същи факти са известни на всички различни личности в дадена система или че “данните” са за различните личности могат да бъдат различни?

Изглежда не е възможно да има съмнение, че двете понятия “данни”, от една страна – в смисъла на обективните действителни факти, както наблюдаващият икономист се предполага, че ги знае, и – от друга - в субективния смисъл като неща, известни на личностите, чието поведение се опитваме да обясним, са действително фундаментално различни и трябва да бъдат внимателно разграничени. И както ще видим, въпросът, защо данните в субективния смисъл на думата трябва постоянно да съответстват на обективните данни, е един от основните проблеми, на които трябва да намерим отговор.

Полезността от това разграничаване става непосредствено очевидна, когато го приложим към въпроса какво можем да имаме предвид с понятието за общество, което във всеки един момент бива в състояние на равновесие? Има очевидно два смисъла, в които би могло да се каже, че субективните данни, дадени на различни личности и

---

⁵ Дълго време се чудех, защо – доколкото знам - социологията не е правила систематични опити да анализира обществените отношения в термините на съответствието и несъответствието и съчетаването и несъчетаването на индивидуалните цели и желания.

индивидуалните планове, които са необходимо следват от данните, са съгласувани. Можем просто да смятаме, че тези планове са взаимно съвместими и че следователно има установим набор от външни събития, които ще позволят на всички да изпълнят плановете си без да предизвикат никакви разочарования. Ако тази взаимна съвместимост на намерения не е дадена, и ако следователно няма набор от външни събития, които да задоволят всички очаквания, ние можем ясно да заявим, че няма състояние на равновесие. В тази ситуация преработването на плановете от страна на поне някои хора е неизбежна, или, да използваме един израз с твърде неясно значение в миналото, но който изглежда изцяло подходящ в този случай, “ендогенните” смущения са неизбежни.

Все още обаче остава въпросът, дали индивидуалният набор от субективни данни съответства на обективните такива и дали, в следствие на това, очакванията, на които се основават плановете, са прокарани от фактите. Ако съответствието между данните в този смисъл се изисква за равновесието, никога не би било възможно да се установи, дали в началото обществото е било в равновесие, по друг начин, освен чрез ретроспекция в края на периода, за който хората са съставили своите планове. Изглежда в този случай би било по-съответстващо на установената употреба да се каже, че равновесието, както е определено първия смисъл, може да бъде нарушено от непредвидено развитие на (обективните) данни и може да се опише като екзогенно смущение. Фактически изглежда почти невъзможно да се присъвъркупи някакво определено значение в много често употребяваното понятие за промяна на (обективните) данни, без да направим разграничение между външните развития, с които има съответствие и онези, спрямо които има различие в онова, което се е очаквало и да определим като “промяна” всяко отклонение на действителното от очакваното развитие, независимо дали това означава “промяна” в някакъв абсолютен смисъл. Ако например редуването на сезоните внезапно спре и времето се задържи постоянно от определен ден нататък, това определено ще представлява промяна на данните в нашия смисъл на думата, т.е. промяна по отношение на очакванията, въпреки че в абсолютен смисъл няма да се осъществи промяна, а по-скоро липса на такава. Но всичко това показва, че ние можем да говорим за промяна в данните само когато съществува равновесие в първия смисъл на думата, т.е. ако очакванията съвпадат и са в съответствие. Ако те са в противоречие, всяко едно развитие на външните факти може да прокара нечий очакваният и да разочарова други, и тогава няма да бъде възможно да се реши каква е била промяната в обективните данни.⁶

5

За обществото, в такъв случай, *можем* да говорим като за едно *състояние* на равновесие от гледна точка на времето. Но това означава, че различните планове за действие, които съставляват обществото индивидите имат са си направили, са взаимно съвместими във времето. Веднъж възникнало, равновесието ще продължава толкова дълго, колкото съществуващите данни съответстват на общите очаквания на всички членове на обществото. В този смисъл, продължителността на състоянието на равновесието не зависи от постоянството на обективните данни в абсолютен смисъл и не е необходимо да се ограничава до един неподвижен процес. Равновесният анализ се принципно приложим към едно напредващо общество и към онези интер-темпорални ценови взаимоотношения, които ни създават толкова много проблеми напоследък.⁷

---

⁶ Срв. статията на настоящия автор “Поддържането на капитала” в *Economica*, II, 1935, р. 265, препечатана в: *Profits, Interest, and Investment* (London, 1939).

⁷ Отделянето на понятието за равновесие от това за неподвижно състояние за мен не е нищо друго, освен необходим изход от един процес, който продължава доста дълго време. Свързването на двете идеи не е съществено, но само благодарение на исторически причини може днес вероятно да бъде почувствано. Ако все още не е постигнато пълно разделение, очевидно това е така, защото все още не е предложено алтернативно определение за

Тези разсъждения сякаш изясняват до голяма степен взаимоотношението между равновесие и предвиждане, за които в последно време разгорещено се водят дебати.⁸ Явно понятието за равновесие просто означава, че предвиждането на различните членове на обществото е правилно в един много особен смисъл. То трябва да е правилно в смисъл, че планът на всяка личност се основава на очакване на точно онези действия, които другите хора имат намерение да извършат и всички тези планове са основани на очакването на един и същ набор външни факти, така че при определени условия никой да няма повод да промени плана си. Тогава правилното предвиждане не е, както в някои случаи е разбираемо, условие, което трябва да съществува, за да бъде постигнато равновесие. То по-скоро е определяща характеристика на състоянието на равновесие. Не е нужно също предвиждането за тази цел да бъде съвършено в смисъл, че трябва да обхваща неопределено бъдеще или че всеки трябва да предвижда правилно всичко. Ние по-скоро трябва да кажем, че равновесието ще продължи толкова дълго, колкото предчувствията се потвърждават като правилни само за онези поводи, които имат отношение към решенията на индивидите. С въпроса кое е релевантно предвиждане или знание, ще занимаем по-късно.

Преди да продължа по-нататък, вероятно трябва да спра за момент, за да онагледа с конкретен пример онова, което току-що казах за значението на понятието равновесно състояние и как то може да бъде нарушено. Да разгледаме например приготвянията, извършвани във всеки един момент при производство на къщи. Тухларите, водопроводчиците и всички други майстори ще произвеждат материали, които при всички случаи трябва да съответстват на определеното количество къщи, за които ще се изисква точно такова количество на другите особени материали. По същия начин можем да помислим и за бъдещите купувачи като вид натрупани спестявания, които ще им позволят на определени дати да закупят определен брой къщи. Ако всички тези дейности представляват приготвяния за производство (и придобиване) на едно и също количество къщи, можем да кажем, че те се намират в равновесие помежду си, в смисъл че всички хора, въввлечени в тези действия, могат да установят, че изпълняват своите планове.⁹ Това може и да не е така, защото други обстоятелства, които не са

състоянието на равновесие. Това ще даде възможност предположенията на равновесния анализ, които са всъщност независими от понятието за неподвижно състояние, да бъдат обяснявани с всеобща форма. Все пак е очевидно, че повечето от твърденията на равновесния анализ не са приложими само към това неподвижно състояние, което вероятно никога няма да бъде достигнато. Процесът на разделение сякаш започна [Алън] Маршал с неговото разграничаване на дългосрочно и краткосрочно равновесие. Сравни с твърдения като това: “Природата на самото равновесие и причините, които го определят, зависят от дължината на периода, през които пазарът се разширява” (*Principles*, 7th edition, vol. I, p. 330). Идеята за състояние на равновесие, което не е състояние на неподвижност, по това време присъства и в моя труд “Равновесна система на цените и движение на цената на парите” (*Weltwirtschaftliches Archiv*, Vol. XXVIII, Juni, 1928) и тя, разбира се, е съществена, ако искаме да използваме равновесния анализ при обясняването на всеки един феномен свързан с “инвестициите”. Много историческа информация по тази тема може да се намери в: E. Schams, “Koparative Statik”, *Zeitschrift fuer Nationaloekonomie*, Vol. II, No 1 (1930). Виж още: F.H. Knight, *The Ethics of Competition* (London, 1935), p.175 n.; а за някои развития след първата публикация на този труд – виж работата на автора на тези редове: “Чиста теория на капитала” (Лондон, 1941), гл. II.

⁸ Сrv. В частност: Oskar Mortgenstern, “Vollkommene Voraussicht und wirtschaftliches Gleichgewicht”, *Zeitschrift fuer Nationaloekonomie*, Voll. VI, No3 (1934).

⁹ Друг пример от по-общо значение може да бъде, разбира се, съответствието между “инвестиция” и “спестяване” в смисъла на съотношение (в термините на относителните разходи), при което предприемачите доставят производителски и потребителски стоки на определена дата и отношението, в което потребителите, като цяло, на определена дата разпределят своите ресурси между производителски и потребителски стоки. – срв. моите работи върху “Ценови очаквания, парични смущения и отклоняване на инвестициите” [1933, препечатано в “Печалби, лихва и инвестиции” (Лондон, 1939), с. 135-156 и “Поддържането на капитала” в същия том, с.83-134. В тази връзка може да представлява интерес да отбележа, че в хода на изследванията в тази област, довели автора до настоящите теоретизирания, [се

част от техния план, могат да се окажат различни от очакванията им. Част от материалите могат да бъдат разрушени при случайни обстоятелства, климатичните условия могат да прекъснат строителните работи или едно ново откритие може да промени пропорциите, в които са били желани на различните фактори. Ето това наричаме промяна в (външните) данни, която нарушава съществуващото равновесие. Но ако от самото начало различните планове са несъвместими, неизбежно е – каквото и да се случи, - нечий намерения да бъдат разочаровани а плановете им да трябва да се променят и в следствие на това целият комплекс от действия да не покаже характеристиките, които се прилагат в случай, че всички действия на всеки отделен човек се приемат като част от изпълнението на единствен индивидуален план, съставен от него в началото¹⁰.

(следва продължение)

натъкнахме на обстоятелството], че в теорията на кризите, големият френски социолог Г. Тарде подчертава “противоречията във вярванията”, “противоречията в съжденията” и “противоречията в надеждите” като главна причина на феномена криза (*Psychologie économique* [Paris, 1902], II, 128-129; срв. още: N. Pinkuc, *Das Problem des Normalen in der Nationalökonomie* [Leipzig, 1906, pp. 252 and 275).

¹⁰ Това е един интересен въпрос, но не мога да го обсъдя тук, дали, в реда, в който ние говорим за равновесието, всеки отделно взет индивид трябва да бъде прав или дали би било достатъчно, ако, вследствие на компенсирането на грешни в различни направления, количествата на различните стоки, прииждащи на пазара, биха били същите сякаш всеки отделен индивид е бил прав. Струва ми се сякаш равновесието в строгия смисъл на думат аби изисквало да се задоволи първото условие, но мога да приема, че едно по-широко понятие, изискващо само второто условие, би било понякога да е от полза. При една по-пълна дискусия по този проблем би трябвало да се обърне внимание на цялостния въпрос за значението, което някои икономисти (включително и Парето) в тази връзка придават на закона за големите числа. Виж по общия въпрос: P.N. Rosenstein-Rodan, “The Contradiction of the General Theories of Money and Price”, *Economica*, August, 1936. П. Н. Росенштайн – Родан “Координация на общата теории на парите и цените”.